

УДК 351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-2.23>

І. В. Кукін

кандидат наук з державного управління,
Державна прикордонна служба України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджуються роль та місце інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки. Зазначено, що безпека міжнародної спільноти, держави, суспільства та соціальних груп базується на інформаційній безпеці особистості, оскільки людина є основним елементом соціальної системи. Інформаційна безпека суспільства може розглядатися як ефект синергії від мінімізації ризиків інформаційної вразливості його членів.

На прикладі радянської публікації 1939 р. показаний результат маніпулювання свідомістю, що перетворює зрозумілий для всього цивілізованого світу злочин (збройний напад радянського прикордонного наряду на фінських стражників до початку військових дій) на «геройський вчинок».

Показано, що будь-яка людина є об'єктом національної безпеки незалежно від статі, віку, освіти, професії, особливостей своєї праці. Підкреслено, що найбільший інтерес для спецслужб країни-агресора має прошарок громадян, які працюють в органах державної влади, що виконують функції суб'єктів національної безпеки.

Акцентовано на тому, що об'єкти інформаційної безпеки можна розділити на групи інформаційної вразливості: працівники, які мають повноваження з прийняття управлінських рішень; працівники, що виконують завдання і функції державного органу; працівники, що виконують функції з обслуговування, що не пов'язані з виконанням завдань та функцій державного органу; особи, які не мають трудових відносин з органами місцевої влади та місцевого самоврядування, але мають певні родинні та інші зв'язки з особами, які працюють у цих органах; особи, які не мають трудових відносин з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Зазначено, що забезпечення інформаційної безпеки особистості потребує використання організаційних, правових, політичних, мотиваційних механізмів державного управління на основі двобічного симетричного діалогу із суспільством та застосування суб'єктами інформаційної безпеки адміністративних, економічних, правових та соціально-психологічних методів державного управління.

Отже, в соціальній системі інформаційна безпека особистості суттєво впливає на стан та вразливість інших складників національної безпеки держави. Оскільки основним елементом суспільства є людина, якість забезпечення інформаційної безпеки особистості визначає стан інформаційної безпеки суспільства, держави та міжнародної спільноти.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційна війна, національна безпека, інформаційна політика, інформаційна безпека особистості, інформаційна культура.

Постановка проблеми. Аналіз перебігу основних подій, які відбулись в Україні протягом 2014 р., показує, що окупація агресором окремих територій може відбуватись шляхом застосування сучасних інформаційних технологій маніпулювання свідомістю громадян. Інформаційна вразливість людини може спричинити суттєві загрози та ризики національній безпеці. Крім цього, інформаційна агресія одночасно спрямовується на міжнародну спіль-

ноту з метою дискредитації іміджу держави-жертви у світі.

Незважаючи на отриманий практичний досвід протистояння російській агресії в новій редакції Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р. не визначено суб'єкта національної безпеки, на який покладається координація зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення інформаційної безпеки українського суспільства та міжнародної спільноти. Без розвитку теорії та практики забезпечення інформаційної

безпеки особистості неможливо підтримувати необхідний стан інформаційної безпеки суспільства та держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти розбудови громадянського та інформаційного суспільства, їх вплив на стан забезпечення національної і міжнародної безпеки досліджувались Т.В. Бельською, П.М. Лисовським, С.Т. Гончаруком, Д. Маерсом, Н. Гумбою, Г.В. Свириденко, Д.В. Кісловим, Е.П. Ананьєвою. Разом із тим проблема забезпечення інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки в умовах ведення сучасних інформаційних війн залишається мало дослідженою.

Мета статті – визначення ролі та місця інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетним завданням органів державної влади та місцевого самоврядування Законом України «Про національну безпеку України» визначено забезпечення захисту життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина. Пріоритети національних інтересів визначаються стратегією національної безпеки України, на основі якої опрацьовуються інші документи стратегічного планування [1].

Конституцією України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2]. Це обґрунтовує пріоритетність зосередження зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування на забезпеченні інформаційної безпеки особистості. Інформаційна безпека суспільства може розглядатися як ефект синергії від мінімізації ризиків інформаційної вразливості його членів.

В умовах сьогодення тривають розвиток та адаптація громадян до життєдіяльності в умовах громадянського та інформаційного суспільства. Так, на думку Т.В. Бельської, громадянське суспільство являє собою багатомірний, багаторівневий та відкритий соціальний простір, в якому під час реалізації соціальних інтересів відбуваються конфлікти та вживаються заходи пошуку компромісів. Воно охоплює громадські рухи, недержавні об'єднання,

засоби масової комунікації, що впливають на формування державної політики, та забезпечує оптимізацію демократичних процесів. Це призводить до заміни державного апарату примусу на взаємодію із суспільством [3, с. 25].

Громадянське суспільство виступає соціально-економічною базою побудови правової держави. Воно через політичні партії та громадські організації може впливати на всі державні інституції. Якщо правова держава захищає права громадянина, то громадянське суспільство сприятиме захисту особи правами людини. Його становлення триває під впливом досягнутого розвитку соціуму, держави та права. Умовою існування правової держави та громадянського суспільства є правова рівність між народом та державою [4, с. 9].

Концепція побудови громадянського суспільства базується на необхідності підвищення ефективності регулювання взаємних відносин громадянина з органами державної влади та всього суспільства з державою. Це дає змогу підпорядкувати державу суспільству та обмежити його владу над громадянами [5, с. 57]. Тобто основним елементом громадянського суспільства є особистість, яка у процесі еволюції досягла відповідного культурного рівня, що дає їй змогу співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Погоджуємось з думкою Г.В. Свириденко, що правовими нормами держава має регулювати лише найбільш значущу для суспільства поведінку осіб [6, с. 7]. Правомірна поведінка особи є показником рівня цивілізованості та культури у суспільстві [6, с. 32]. Вона залежить від: закріплення в нормах права принципів справедливості, рівності, свободи, гуманізму; досягнення суб'єктами суспільних відносин необхідного культурного розвитку; відповідності правових норм установленим у суспільстві традиціям та моральним цінностям; зосередження зусиль держави на забезпечення законних інтересів більшості членів суспільства; постійного удосконалення законодавчої бази; узгодження діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з реальними потребами користувачів державних послуг [6, с. 114].

Нині вже існує багато визначень терміна «інформаційне суспільство». Його характерними рисами можна вважати: масове використання послуг, що надаються з використанням інформаційних технологій; високий рівень інформаційно-правової культури в суспільстві. Окремі дослідники ототожнюють інформаційне та громадянське суспільство [4, с. 300].

У концепції Н. Лумана соціум розглядається як складна відкрита система, динамічна стійкість якої зумовлюється комунікаціями між її елементами [7, с. 5]. Основними типами комунікацій можуть бути міжособистісний, медійний та віртуальний їх різновиди [3, с. 26]. Оскільки влада має певний пріоритет розвитку комунікацій із громадськістю, вона може бути джерелом маніпуляцій свідомістю членів суспільства [7, с. 5]. Це особливо характерно для тоталітарних режимів. Так, на думку С.Г. Кари-Мурзи, система права Росії принципово відмінна від системи права громадянського суспільства, бо «...пріоритет права людини повністю заперечується» [4, с. 269].

Вплинути на раціональну поведінку людини можна, змінюючи навколишню дійсність або думку про неї та змінюючи саму людину або її самооцінку. У людини, яка перебуває в інформаційній ізоляції, можна сформувавши будь-яке уявлення про ситуацію, в якій вона перебуває. Наявність єдиного регульованого державою джерела інформації робить уявлення людини про зовнішній світ та дійсність передбачуваним і керованим [8, с. 170].

Погоджуємось із думкою Д. Майерса, що соціальну інформацію можна інтерпретувати по-різному. Світогляд людини може перетворювати реальний зміст події на протилежний. Власні переконання особи можуть формувати її особисту інтерпретацію подій. Після того, як людина логічно обґрунтує хибне уявлення, його вкрай важко зруйнувати. Люди вибірково помічають, інтерпретують і запам'ятовують події таким чином, щоб підтримати свої ідеї [9, с. 117].

Водночас об'єктивна сторона правопорушень завжди залишає досліднику змогу відтворити реальні події, незважаючи на спроби приховування доказів. Оскільки світогляд людини базується на обмеже-

них знаннях, уявленнях про оточуючий світ, очікуваннях та отриманих емоціях від певних подій, правопорушник не може знищити всі матеріальні докази скоєного правопорушення. Він, навпаки, залишає нові ознаки, що свідчать про спробу приховування факту протиправної діяльності. Саме це зумовлює чисельні факти оприлюднення тоталітарною владою інформації про скоєні нею злочини.

Так, загальноновизнано, що початок бойових дій СРСР із Фінляндією відбувся 30 листопада 1939 р. о 08:00 (за московським часом) та без оголошення війни. Радянські прикордонники мали перейти лінію державного кордону о 08:30 для захоплення місць розташування підрозділів фінських стражників [10, с. 17]. Разом із тим у журналі «Пограничник» Л. Кантарович зазначає, що прикордонники однієї із застав отримали завдання захопити залізничний міст через річку Сестру, повз який проходила лінія державного кордону.

Для виконання операції начальником прикордонного загону були відібрані 5 військовослужбовців на чолі з начальником застави. За умовним сигналом один із військовослужбовців о 07:57 кинув у фінських стражників гранату, після чого весь склад прикордонного наряду пішов в атаку [10, с. 18].

Міст був захоплений, але фінські стражники встигли підірвати залізничне полотно, що дало їм змогу затримати просування радянського бронепоезда та укріпити свою оборону. На завершення своїх спогадів автор наводить діалог двох прикордонників, що показує абсурдність ситуації: «Тепер, значить, додому можу писати: за кордоном був!». Інший йому відповідає: «Ну і дуже нерозумно, ... який це закордон? Якщо вже ми тут, значить, кордон попереду нас. Ми ж – прикордонники» [10, с. 26].

Технологія отримання інформації людиною включає кілька порівняно самостійних програм, зокрема: подібності (пошук вже відомих явищ); визначення закономірностей (перенесення на виявлене явище правил і закономірностей вже відомих явищ); вилучення інформації (аналіз і синтез тільки тієї інформації, яка на думку людини, стосується справи, відкинувши непотрібні та

неважливі фактори і параметри). Оцінка людиною ситуації також залежить від кількості та якості інформації, сприйнятої і засвоєної людиною. Вона відрізняється від переданої їй інформації [8, с. 54].

На думку П.М. Лісовського, конкретно-історичне відображення реальності в суспільстві досягається завдяки ідеології, яка створює базу для взаємних комунікацій між членами суспільства та формування їхньої поведінки. Вона починає розвиватися в античну добу на підставі міфологічного світогляду та формується під впливом емоційних переживань. Одним із різновидів ідеології є утопія, яка, на відміну від міфу, додатково містить критичний аналіз наявних протиріч, проєкт іншої уяви реальності, рекомендацій щодо подальших дій [11, с. 37].

Конституцією України заборонено запровадження жодної ідеології як обов'язкової. Суспільне життя має розвиватися на засадах ідеологічної багатоманітності [2]. Зменшення внутрішніх ризиків запровадження в Україні тоталітарного режиму не усуває зовнішні загрози поширення серед громадян ворожих ідеологій, зокрема «руського світу», та потребує зосередження зусиль щодо розвитку як свідомості людей, так і забезпечення інформаційної безпеки особистості.

На думку П.М. Лісовського, для унеможливлення маніпуляцій суспільною свідомістю мають бути запроваджені нові моральні принципи на основі поширення релігійних традицій, гуманізму та інших духовних цінностей. Із метою виживання людство має змінити свій світогляд та примиритися з природою [11, с. 154]. Разом із тим, відповідно до Конституції України, жодна релігія не може бути визнана державою обов'язковою, особливо в умовах багатонаціонального та культурного різноманіття.

Адміністративно-правове регулювання в громадянському суспільстві має забезпечувати: реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина; захист демократичних цінностей; консолідації української нації; розвиток інтеграційних процесів та співробітництва з міжнародними організаціями; стимулювання економічної самостійності населення; зменшення чисельності персоналу органів

державної влади та підвищення ефективності реалізації ними державної політики; розвиток потенціалу громадських організацій; удосконалення взаємних відносин громадян з органами державної влади; формування політично-правової відповідальності; культурний розвиток суспільства та його членів тощо [4, с. 12].

Погоджуємось із думкою Д.В. Кісова, що інформаційна війна є формою політичної боротьби з використанням інформаційних технологій впливу на свідомість соціуму [12, с. 57]. Інформаційна безпека може розглядатися як складник як національної, так і міжнародної безпеки [12, с. 126].

Під час збору та обробки інформації раціональна поведінка людини унеможливується: в умовах нестачі або занадто великих обсягів інформації про ситуацію, в якій перебуває особа; в умовах відсутності часу для усвідомлення, обмірковування ситуації та аналізу наслідків своїх дій та вчинків; в умовах сильного емоційного потрясіння; у стані дезорієнтації, трансу, гіпнозу, під впливом психотропних препаратів, наркотиків, алкоголю або в разі спеціального психологічного тиску; під впливом стадного інстинкту або соціального доказу (сліпе копіювання дій інших людей) [8, с. 150].

На нашу думку, інформаційна безпека особистості зумовлює ефективність функціонування всіх складників національної безпеки, оскільки людина є основним елементом соціальної системи. Місце інформаційної безпеки особистості в загальній системі національної безпеки держави показано на рис. 1.

Будь-яка людина є об'єктом національної безпеки незалежно від статі, віку, освіти, професії, особливостей своєї праці тощо. Найбільший інтерес для спецслужб країни-агресора має прошарок громадян, які працюють в органах державної влади, що виконують функції суб'єктів національної безпеки. Інформаційна безпека міжнародної спільноти, держави, суспільства та соціальних груп має базуватися на забезпеченні інформаційної безпеки особистості, оскільки людина є основним елементом соціальної системи.

З огляду на положення Закону України «Про державну службу», їх можна поділити

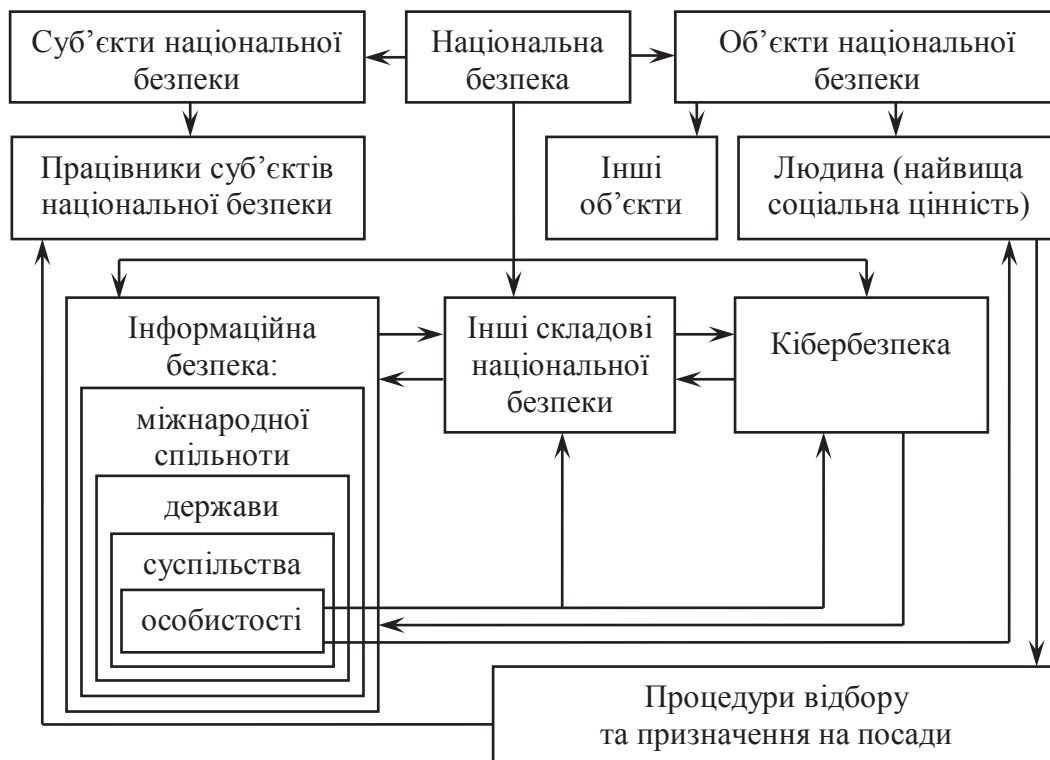

Рис. 1. Місце інформаційної безпеки особистості в системі національної безпеки держави

на групи ризику інформаційної вразливості: працівники, які мають повноваження з прийняття управлінських рішень; працівники, що виконують завдання і функції державного органу; працівники, які виконують функції з обслуговування, що не пов'язані з виконанням завдань та функцій державного органу; особи, які не мають трудових відносин з органами місцевої влади та місцевого самоврядування, але мають певні родинні та інші зв'язки з особами, які працюють в органах державної влади та місцевого самоврядування; особи, які не мають трудових відносин з органами державної влади та місцевого самоврядування. В органах державної влади, на які не поширюється дія Закону України «Про державну службу», групи військовослужбовців, службовців та працівників розподіляються аналогічним порядком.

Найбільший ризик для складників національної безпеки становить інформаційна вразливість працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають повноваження з прийняття управлінських рішень. Вони можуть бути найбільш ефективно використані для створення перешкод реалізації державної

політики за напрямками відповідальності. Решту працівників можуть використовувати для: несанкціонованого збору інформації в інтересах спецслужб противника; блокування чи руйнування інформаційних систем та баз даних; внесення неправдивих даних у розрахунки та інші інформаційні документи, на підставі яких приймаються управлінські рішення; пошкодження матеріально-технічних ресурсів; поширення серед персоналу органів державної влади та місцевого самоврядування неправдивих чуток; надання спецслужбам противника відомостей про систему охорони та комунікацій об'єктів національної безпеки тощо.

Органи державної влади та місцевого самоврядування у своїй діяльності зобов'язані враховувати загрози та ризики інформаційної вразливості громадян, які не є працівниками суб'єктів національної безпеки. Так, тимчасова окупація окремих територій України Російською Федерацією відбувалась шляхом підбурювання місцевого населення до перешкоджання діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування України.

Крім цього, окрема частка громадян під впливом неадекватного сприйняття

реальності у процесі свідомої протиправної діяльності створює загрози та небезпеки іншим членам суспільства. Набуває розвитку протиправна діяльність щодо розробки та поширення шкідливого програмного забезпечення.

У сучасних умовах органами державної влади недостатньо уваги приділяють інформаційній безпеці міжнародної спільноти, що надає змогу країні агресору створювати негативний імідж України у свідомості громадян іноземних країн. Це потребує запровадження державної політики щодо поширення правдивої інформації про основні події в Україні, поширення у світі української культури, шедеврів літературного та образно-творчого мистецтва.

Забезпечення інформаційної безпеки особистості потребує використання організаційних, правових, політичних, мотиваційних механізмів державного управління на основі двобічного симетричного діалогу із суспільством та застосування суб'єктами інформаційної безпеки адміністративних, економічних, правових та соціально-психологічних методів державного управління. Для забезпечення найбільшого ефекту зазначені методи та механізми мають бути спрямовані на попередження конфліктів осіб з органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення потреб та мотивації корисної для суспільства діяльності всіх верств населення, категорій осіб та соціальних груп.

Висновки і пропозиції. Отже, в соціальній системі інформаційна безпека особистості суттєво впливає на стан та вразливість інших складників національної безпеки держави. Оскільки основним елементом суспільства є людина, якість забезпечення інформаційної безпеки особистості визначає стан інформаційної безпеки суспільства, держави та міжнародної спільноти.

Напрямом подальших досліджень може бути визначення особливостей сприй-

няття людиною інформації, що впливає на прийняття нею управлінських рішень.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР зі змінами. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Бельська Т.В. Державна політика та державне управління в умовах впливу глобального громадянського суспільства : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Дніпро, 2017. 40 с.
4. Гончарук С.Т., Сопілко Ю.І., Пивовар Ю.І. та ін. Громадянське суспільство: політично-правовий вимір : монографія. Тернопіль : Вектор, 2016. 352 с.
5. Ананьева Е.П. Развитие принципов свободы совести в процессе демократизации общества. Севастополь : Рибэст, 2014. 172 с.
6. Свириденко Г.В. Правомірна поведінка: сучасний контекст : Монографія. Київ : Юридична думка, 2018. 212 с.
7. Лисовский П.Н., Дьяченко М.Л. Проблема духовной безопасности: военно-политические аспекты. Киев : Видавничий центр НАУ, 2006. 224 с.
8. Гумба Н. Правда про людину. Київ : Український пріоритет, 2012. 200 с.
9. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 794 с.
10. Канторович Л. Первые дни боев. *Пограничник*. 1939. № 8. С. 17-26.
11. Лісовський П.М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз) : Монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. 200 с.
12. Кіслов Д.В. Інформаційні війни : Монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2013. 300 с.

Kukin I. Personal information security role and place in the national state security system

The article examines the role and place of the individual information security in the national security system. It is stated that the security of the international community, the state, society and social groups is based on the individual information security, since the individual is a basic element of the social system. The information security of society can be seen as a synergy effect of minimizing the risks of its member's information vulnerability.

The example of the Soviet publication of 1939 shows the result of consciousness manipulation, which transforms a crime understood by the entire civilized world (the armed attack of the Soviet border force on Finnish guards before the war) into a «heroic act».

It is shown that any person is subject to national security regardless of gender, age, education, profession, and characteristics of their work. It is emphasized that the greatest interest for the special services of the aggressor country is the stratum of citizens who work in state authorities, which perform the functions of national security entities.

It is emphasized that information security objects can be divided into groups of information vulnerability: employees who have the authority to make management decisions; fulfill the tasks and functions of the state body; perform service functions unrelated to the performance of the tasks and functions of the public authority; persons who do not have employment relations with local authorities and local self-government bodies but who have certain family and other relations with persons who work in these bodies; persons who do not have a working relationship with public authorities and local self-government.

It is stated that ensuring the individual information security requires the use of organizational, legal, political, motivational mechanisms of public administration on the basis of a two-way symmetrical dialogue with the society and the application of administrative, economic, legal and social-psychological methods of public administration by the subjects of information security.

Consequently, in the social system, the individual information security significantly affects the status and vulnerability of other components of the national state security. As the basic element of a society is a person, the quality of a person information security determines the information security state of society, the state and the international community.

Key words: *information security, information war, national security, information policy, personal information security, information culture.*